

Wanda Wiśniewska (Częstochowa)

System szkolny a możliwość zdobycia wiedzy przez uczniów w zakresie wyboru zawodu

W świetle nowych założeń wdrażanej współcześnie reformy systemu edukacji – personalizacja życia w rodzinie i szkole, grupie koleżeńskiej czy szerszej społeczności – stanowi główny priorytet w zakresie wychowania i kształcenia. Podmiotem tegoż procesu jest uczeń, ze swoimi indywidualnymi potrzebami rozwojowymi, które realizowane powinny być z zachowaniem właściwej proporcji między wiedzą, umiejętnościami i wychowaniem. Obecna sytuacja społeczno-gospodarcza prowadzi system edukacyjny do takiego przygotowania ucznia, aby ten umiał otaczającą rzeczywistość postrzegać, rozumieć ją i w niej mądrze funkcjonować. Kształcenie bowiem, według D. Marzec (1999, s. 98) „... powinno stać się bardzo istotną sprawą każdego człowieka, a człowiek nie tylko powinien mieć wykształcenie, ale przede wszystkim być wykształcony, aby umiał poruszać się po otaczającym go świecie, zarówno przyrodniczym, jak i społecznym, a także posiadać zdolność poznania i kierowania własnym rozwojem”. Zatem współczesny system szkolny winien wyeliminować przerost dydaktyki, udzielać pomocy uczniom w zbudowaniu orientacji etycznej i hierarchizacji wartości, a także kształtować etykę pracy. Nie ulega więc wątpliwości, iż tego typu działania edukacyjne będą ułatwiały uczniowi orientację w otaczającej rzeczywistości społecznej i wyborze własnej drogi zawodowej.

Warto jednak sformułować problemy, czy obecny system szkolny daje uczniowi możliwość zdobycia rzetelnej wiedzy, dotyczącej wyboru drogi zawodowej? i czy istnieje współpraca w ramach wymiany informacji w dziedzinie kształcenia zawodowego z innymi podmiotami? Analiza treści z różnych zakresów wiedzy w programach i planach nauczania i kształcenia pod względem orientacji zawodowej nie napawa optymizmem. Badania prowadzone przez W. Rachalską (1999, s. 13), które dotyczyły możliwości rozwoju zawodowego w zreformowanej szkole, potwierdzają te obawy.

W „schemacie systemu oświaty – kształcenie zawodowe” można odnotować jedynie „sprawdzian preorientacyjny” jako zamykający naukę w gimnazjum, przy czym nie ma określenia, czego on ma dotyczyć. Z całą pewnością pozwoli uczniowi podjąć pierwszą decyzję zawodową. Analiza programów kształcenia i nauczania, a także przegląd „ścieżek międzyprzedmiotowych”, pozwolił autorce na stwierdzenie, iż wyrywkowo wymieniane są tam różne umiejętności przydatne przyszłemu pracownikowi, jednak są one fragmentaryczne i pojedyncze, rozrzucone w różnych

miejscach projektu edukacyjnego i nie dają pełnego obrazu zadań szkoły w zakresie przygotowania zawodowego. Według W. Rachalskiej (op.cit., s. 17–18) w nowym systemie szkolnym, wśród ważnych treści, brak jest także podkreślenia roli rodziny w kształtowaniu orientacji zawodowej.

Szkolny system oświatowy powinien przygotować uczniów do funkcjonowania w świecie gospodarki rynkowej, jak podkreśla E. Robak (1999, s. 196), uczeń ma wynieść ze szkoły nie tylko wiadomości niezbędne w przyszłej pracy zawodowej, ale przede wszystkim umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach, rozwiązywania problemów, umiejętność krytycznego myślenia, komunikowania się i współdziałania w różnych grupach społecznych. Badania przeprowadzone przez nią dotyczą rynku jako wyznacznika kształtowania szkolnego systemu oświatowego. Autorka postuluje rozszerzenie realizowanego obecnie programu edukacyjnego o opracowanie nt., „przygotowania do wejścia na rynek pracy”, co pozwoli uczniom szkoły podstawowej i gimnazjum ukształtować wizję swojej przyszłości zawodowej.

Znaczenie preorientacji i orientacji zawodowej podkreśla w swoich badaniach K. Nowak (1999, s. 85–90). Preorientację odnosi do dzieci w wieku przedszkolnym i pierwszych 4 klas szkoły podstawowej, a sam proces określa jako kształtowanie predyspozycji, umiejętności i nawyków niezbędnych przy wykonywaniu pracy. Orientację definiuje jako umiejętność odnajdywania miejsca, w którym się znajdujemy, lub miejsce w otoczeniu zawodowym. Determinantami tej umiejętności są trzy komponenty, tj.: doświadczenie, poziom wiedzy oraz układ emocjonalny. W toku procesu edukacyjnego w szkole, rozwijając umiejętności orientacji – wykorzystywane są sytuacje wychowawcze istniejące, bądź tworzone celowo – wzbogaca to doświadczenie uczniów, poszerza ich wiedzę i kształtuje stany emocjonalne.

Tak więc procesy orientacji szkolnej i zawodowej odnosi autor nie tylko do informacji o typach szkół, warunków nauki czy charakterystyki grupy zawodowej, ale także do zespołu uwarunkowań społecznych, takich jak: umiejętności współpracy, odpowiedzialności, dyscypliny, tolerancji czy kompromisu.

Szczególne znaczenie we współczesnej szkole przypisuje się odpowiednio zorganizowanej orientacji szkolnej, mającej na celu pomoc uczniowi w wyborze właściwej drogi kształcenia ogólnego i do orientacji zawodowej, a także do poradnictwa.

Celem poradnictwa jest doradzanie dalszych dróg kształcenia z uwzględnieniem właściwości jednostki, poznanych w drodze obserwacji szkolnych i badań specjalistycznych. Istotne będzie w tym postępowaniu dostarczenie młodzieży wszechstronnej informacji na temat zawodów, form szkolenia, perspektyw pracy, ułatwienie poznania własnych zainteresowań i zdolności, które będzie mogła zestawić z profilami zawodów (M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, 1994, s. 260).

Rola szkoły w wyborze własnej drogi zawodowej przez uczniów jest więc ogromna, jednak realizacja tych zadań nie nastroja do optymizmu. Może jednak przyczyn należałoby szukać w niezbyt mocnym zaakcentowaniu tych treści w projekcie reformy systemu edukacji?

Wiedza i oczekiwania uczniów a możliwości zdobycia orientacji w zakresie wyboru zawodu – w świetle badań

Młodzi ludzie kończący szkołę podstawową czy gimnazjum potrzebują pomocy profesjonalnej przy podejmowaniu decyzji związanej z dalszym etapem edukacji czy rozwoju zawodowym. O pomoc tę zwracają się najczęściej do najbliższych, tj. rodziców, rodzeństwa czy kolegów, którzy na ogół nie są przygotowani do udzielania profesjonalnej pomocy. Tak więc główną rolę w orientacji szkolnej i zawodowej powinna spełniać szkoła. Badania przeprowadzone w br. w szkole podstawowej i gimnazjum w Częstochowie ujawniły, iż szkoły nie są wystarczająco przygotowane w zakresie orientacji szkolnej i zawodowej. Podstawą prawną w tym zakresie stanowi Zarządzenie MEN z 15.05.1997 r. Załącznik nr 8, który mówi, że obowiązkiem szkoły jest włączanie się w proces przygotowania uczniów do roli przyszłego pracownika. Ponadto zapisy umieszczane w podstawach programowych mogą stać się bazą do stworzenia planu lub programu orientacji szkolnej i zawodowej przez poszczególne szkoły.

Badane szkoły takich programów nie posiadały, a proces orientacji opierały na materiałach informacyjnych, tj. informatorach szkolnictwa zawodowego – ogólnopolskich i regionalnych, spisie szkół oraz poradni psychologiczno-pedagogicznej. Badania sondażowo-diagnostyczne przeprowadzono technikami ankiety i wywiadu.

Populację badawczą stanowiło 100 osób, tj. trzy I klasy gimnazjum (60 osób) i dwie VIII klasy szkoły podstawowej (40 osób) w Częstochowie. Badana grupa to młodzież w wieku 14–17 lat, niektórzy powtarzali klasę, a wśród nich 48 dziewcząt i 52 chłopców. Sytuację materialną swoich rodzin 15% badanych określiło jako dobrą, 40% jako przeciętną, a 45% jako złą. Wykształcenie rodziców badanych uczniów to: 15% wyższe, 56% średnie, 14% zawodowe i 15% podstawowe pełne i niepełne.

Z badań powyższej populacji wynika, iż system edukacji zawodowej jest przestarzały, orientacje i poradnictwo realizowane jest w tzw. minimalnym stopniu i nie nadąża za przemianami gospodarczymi i potrzebami rynku pracy.

60% respondentów uznało, iż szkoła nie przekazuje informacji z poradnictwa zawodowego bądź prowadzi to w niewielkim stopniu, natomiast 40% uznało, iż informacje takie szkoła prowadzi. Rola nauczycieli w przygotowaniu uczniów do podjęcia decyzji zawodowej określili respondenci w 80% jako dostateczną i niedostateczną, a tylko 20% jako dobrą i bardzo dobrą.

W decyzjach dotyczących wyboru szkoły i zawodu na ogół demonstrowali swoją samodzielność w 70%, natomiast z rady najbliższych, tj. rodziców, rodzeństwa i rodziny, korzystali w 30%.

Badani uczniowie oczekują jednak rzetelnej i fachowej pomocy ze strony szkoły i innych podmiotów w wyborze dalszej edukacji czy zawodu.

Wyniki badań wskazują, iż w 42% środowisko szkolne uznane jest jako instytucja odpowiedzialna za prowadzenie orientacji i poradnictwa. Od przedstawiciela zawodu 40% respondentów oczekuje informacji o zawodzie, warunkach pracy, predyspozycjach oraz zaletach i warunkach danego zawodu. 25% badanych uznaje

rodziców i rodzinę za istotne źródło informacji zawodowych, natomiast 17% oczekuje pomocy od doradcy zawodowego, 15% od Centrum Informacji Zawodowej, a tylko nieliczni chcą uzyskać pomoc ze strony poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Szkoła, w opinii ankietowanych, może realizować działalność orientacyjną i poradniczą przy pomocy wielu form, przy czym za najskuteczniejszą uznali spotkanie z przedstawicielami zawodu i Targi Edukacyjne, które wg nich gromadzą prawie wszystkie szkoły w jednym miejscu, co pozwala uzyskać dużą ilość informacji w krótkim czasie.

Inne wartościowe formy edukacyjne wg badanych to: wycieczki do zakładów pracy, lekcje przedmiotowe, lekcje wychowawcze i gablotki edukacyjne.

Interesujące kwestie dotyczące wyboru zawodu to czynniki, które wpłynęły na decyzje zawodowe uczniów. Wśród najistotniejszych wymieniali zainteresowania, potem kolejno: wysokie zarobki, uzdolnienia, prestiż zawodu, perspektywy znalezienia pracy i tradycję rodzinną, a także zapotrzebowanie na ten zawód na rynku pracy.

Plany zawodowe badanych na ogół są zgodne ze stanowiskiem ich rodziców. Niepokojącym zjawiskiem jest niski stan wiedzy uczniów w wybieranych zawodach, a zwłaszcza brak informacji o umiejętnościach niezbędnych na współczesnym rynku pracy. Spośród elementów opisu zawodu, takich jak: pełna nazwa zawodu, podstawowe czynności, narzędzia pracy, warunki pracy, warunki fizyczne, zdrowotne i cechy osobowe, wady fizyczne, psychiczne i zdrowotne, wymagania kwalifikacyjne i zawodowe, wysokość zarobków, możliwości awansu, najważniejsze zalety i niedogodności zawodu, perspektywy zatrudnienia w zawodzie – najszerszą wiedzę wykazali się respondenci podając pełną nazwę zawodu (80%) i podstawowe czynności wykonywane w danym zawodzie. W przypadku innych elementów odpowiedź była niepełna lub jej brak. Ogólnie w planach zawodowych badana młodzież uwzględniła takie zawody, które zapewnią im wysoki status materialny, mniej zaś własny rozwój osobowy – na co z całą pewnością ma wpływ sytuacja ekonomiczna ich rodzin. Tylko nieliczni uwzględniali w swoich planach zawodowych możliwości pomocy innym. Z zebranego materiału empirycznego wynika, iż wiedza uczniów na temat rynku pracy i podjęcia zatrudnienia jest wystarczająca. Badani nie orientują się, jak kształtuje się zapotrzebowanie rynku pracy na określone zawody i nie potrafią ocenić konsekwencji wyboru nieodpowiedniego zawodu dla lokalnego rynku pracy.

Informacje określające te możliwości uzyskują na ogół od rodziców, rodziny, rówieśników i podejmują sami.

Badania, choć zostały przeprowadzone na nielicznej populacji (100 osób), potwierdzają jednak, iż młodzież oczekuje na profesjonalną pomoc w tym zakresie ze strony szkoły. Orientacja zawodowa prowadzona przez szkołę jest niewystarczająca. Nadal rodzice są dominującym źródłem informacji zawodowej, a ich status materialny, zawodowy i wykształcenie jest nie bez znaczenia dla orientacji zawodowej ich dzieci. Szkoły powinny opracować zwarty, przemyślany program edukacji za-

wodowej, w którym powinny uwzględnić lubiane przez uczniów i efektywne formy edukacyjne.

Bardzo ważną rolę w orientacji zawodowej powinien spełniać doradca zawodowy na stanowisku głównego specjalisty do spraw orientacji szkolnej i zawodowej. Zasadnym wydaje się także wprowadzenie do szkół podstawowych i gimnazjum nadobowiązkowego przedmiotu – poradnictwo zawodowe, realizowanego przez doradcę zawodowego. Realizacja takiego programu byłaby na miarę potrzeb młodzieży, a także zgodna z dynamiką procesów zachodzących na rynku pracy.

Bibliografia

- Marzec D., *Polski system edukacyjny w integracji europejskiej*, [w:] D. Marzec, *Opieka nad dzieckiem w dobie przemian społecznych*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999.
- Nowak K., *Wizja orientacji szkolnej i zawodowej w zreformowanym ustroju szkolnym – propozycje ogólne*, [w:] *Polska szkoła. System oświatowy w procesie przeobrażeń* pod red. R. Geislera, D. Marzec, A. Rosoła, M. Szczepańskiego, Częstochowa – Katowice 1999.
- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, PWN, Warszawa 1994.
- Rachalska W., *Możliwości rozwoju zawodowego w zreformowanej szkole*, [w:] *Polska szkoła. System oświatowy w procesie przeobrażeń* pod red. R. Geislera, D. Marzec, A. Rosoła, M. Szczepańskiego, Częstochowa – Katowice 1999.
- Robak E., *Rynek jako wyznacznik kształtowania szkolnego systemu oświatowego*, [w:] *Polska szkoła. System oświatowy w procesie przeobrażeń* pod red. R. Geislera, D. Marzec, A. Rosoła, M. Szczepańskiego, Częstochowa – Katowice 1999.